

ВАСИЛЬЄВА О.А.,

кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри загальної та практичної
психології, Ізмаїльський державний
гуманітарний університет,
м. Ізмаїл, Україна

ПРОФЕСІЙНЕ САМОВДОСКОНАЛЕННЯ ПСИХОЛОГІВ У СИСТЕМІ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ

У статті описано уявлення про феномен самовдосконалення в сучасних психологічних дослідженнях. Доведено, що професійне самовдосконалення це свідомий, цілеспрямований процес підвищення рівня власної компетенції, розвитку професійно значимих якостей у відповідності з зовнішніми соціальними вимогами, умовами професійної діяльності і особистою програмою розвитку. Охарактеризовано суб'єктивні й об'єктивні фактори професійного становлення. Конкретизовано умови професійного самовдосконалення, акцентується увага на необхідності забезпечення позитивної мотивації як умови стимулювання професійного самовдосконалення практичного психолога. Описана специфіка професійного самовдосконалення практичного психолога. Виокремлено основні напрямки керівництва цим процесом. Визначена мета професійного самовдосконалення. Зазначено, що професійне самовдосконалення здійснюється у двох формах – самоосвіти і самовиховання. Вони передбачають активну, цілеспрямовану діяльність психолога щодо систематичного формування і розвитку позитивних і усуненню негативних якостей особистості, вдосконалення професійних знань, умінь і навичок для досягнення бажаного рівня компетентності.
Ключові слова: самовдосконалення, самопізнання, саморозвиток, професіогенез, практичний психолог

Доказано, что профессиональное самосовершенствование это сознательный, целенаправленный процесс повышения уровня собственной компетенции, развития профессионально значимых качеств в соответствии с внешними социальными требованиями, условиями профессиональной деятельности и личной программой развития. Охарактеризованы субъективные и объективные факторы профессионального становления.

Конкретизированы условия профессионального самосовершенствования, акцентируется внимание на необходимости обеспечения положительной мотивации как условия стимулирования профессионального самосовершенствования практического психолога. Описана специфика профессионального самосовершенствования практического психолога. Выделены основные направления руководства этим процессом. Определена цель профессионального самосовершенствования. Отмечено, что профессиональное самосовершенствование осуществляется в двух формах - самообразования и самовоспитания. Они предусматривают активную, целенаправленную деятельность психолога по систематическому формированию и развития положительных и устранению отрицательных качеств личности, совершенствованию профессиональных знаний, умений и навыков для достижения желаемого уровня компетентности.

Ключевые слова: самосовершенствование, самопознание, саморазвитие, профессиогенез, практический психолог.

Professional self-education of physiologists in the postgraduate education system. The article describes ideas about the phenomenon of self-improvement in modern psychological research. It is proved that professional self-improvement is a conscious, focused process of increasing the level of the own competence, developing professionally significant qualities in accordance with external social requirements, conditions of professional activity and a personal development program. The subjective and objective factors of professional becoming were characterized. The conditions of professional self-improvement are specified. Special attention was paid to the need to ensure positive motivation as a condition for stimulating professional practical psychologist's self-improvement. The specifics of practical psychologist's professional self-improvement was described. The main directions of managing this process were highlighted. The purpose of professional self-improvement is defined. It is noted that professional self-improvement is carried out in two forms such as self-education and self-improvement. These forms call for an active, purposeful activity of psychologist aimed for the systematic formation and development of positive and the elimination of negative personality traits, the improvement of professional knowledge, skills and abilities to achieve the desired level of competence.

Key words: self-improvement, self-knowledge, self-development, occupational genesis, practical psychologist.

Постановка проблеми. Однією з провідних орієнтацій сьогодні є професійна освіта, з якою пов'язана успішність самореалізації і самовдосконалення особистості в професійній діяльності. У зв'язку зі змінами в сучасному суспільстві зростають потреби у висококваліфікованих професійно компетентних фахівцях, що зумовлює необхідність внесення змін як до процесу підготовки в закладі вищої освіти, так і підвищення рівня кваліфікації практичного психолога. Зростання ролі професіоналізму в сучасних умовах з особливою гостротою ставить проблему професійної компетентності спеціаліста як здатність швидко вдосконалювати професійну діяльність і свою особистість відповідно до вимог динамічного середовища. Перед сучасною наукою і практикою виникає проблема усвідомлення сутності професійної компетентності практичного психолога в умовах нової парадигми освіти, нового розуміння змісту і методів формування професійної компетентності фахівця психологічної служби, яка є специфічною порівняно з професійним розвитком інших категорій працівників.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Аналіз проблем професійної успішності психологів освітньої сфери, професійного становлення та умов вдосконалення їхньої професійної діяльності здійснено в роботах А.Г. Абрамової, М.Й. Боришевського, О.М. Іванової, В.П. Зінченко, Г.В.Лахман, Ю.М. Орлова, Н.І. Пов'якель, В.Д. Потапової, Н.В. Пророк, Н.В. Чепелевої, Т.М. Яблонської, Т.С. Яценко та ін.

Відзначаючи наявність досліджень у галузі вдосконалення організаційно-методичних основ діяльності психолога в освітній сфері, слід зазначити, що дані дослідження в більшій мірі стосувалися аналізу особистісних передумов успішності, розвитку відповідних професійно-важливих якостей і оптимізації форм і методів професійної підготовки. Що ж до проблеми самовдосконалення практичного психолога в системі післядипломної освіти, то вона не виступала предметом спеціальних наукових досліджень, натомість заявила про себе у безпосередній професійній діяльності.

Мета дослідження - розкрити сутність професійного самовдосконалення практичних психологів у системі післядипломної освіти.

Вклад основного матеріалу. Порушене питання є актуальним не тільки для теоретичних досліджень професійного становлення особистості практичного психолога, а й для практики, оскільки від його розв'язання залежить оцінка рівня професіоналізму психологів, можливості професійного розвитку, цілеспрямоване вибудовування власного життя. Як вказують дослідники, навіть часткове самовдосконалення сприяє збагаченню всієї особистості, її характеру, веде до певних змін у всьому психічному апараті і підвищує адаптивні можливості, поступово формується здібність цілеспрямовано щось змінювати в собі [6].

Зауважимо, що процес формування особистості не є сталим, він відбувається безупинно, і будь-які зміни в процесі професійного становлення впливають на її розвиток. Адже без постійного самовдосконалення не може існувати сучасний професіонал. Важливим критерієм оптимальності життєвих стратегій, як відомо, є ускладнення і збагачення життєвого світу і розширення кордонів можливого [1,5].

Нагадаємо, що в загальному смислі, самовдосконалення – це вдосконалення особистістю відношень з собою і світом [1,5]. Феноменологічні грані проблеми самовдосконалення ілюструються різноманіттям визначень «самовдосконалення», зокрема: саморозвиток, самоактуалізація, самореалізація, особистісне зростання, актуалізація власних потенцій тощо. Отже, аналіз психологічної літератури дозволив виокремити таке визначення поняття самовдосконалення – це набуття нових знань чи їх поглиблення [1,6].

Адже відомо, що роль знань може бути достатньо вагомим для певних змін особистості. Крім того, здібність здобувати нові знання та вміння, вирішувати професійні та життєві задачі є проявом компетентності. Остання є важливим компонентом самовдосконалення вмінь, навичок, звичок, опрацювання технік, саморозвитку особистості [1,5].

Процес підвищення кваліфікації психологів розглядається вченими не відокремлено, а в цілісній структурі його особистісного розвитку, вимог суспільства. Отже, самовдосконалення – явище особисто-соціальне. При цьому, вплив соціальних умов на особисте самовдосконалення в значній мірі опосередковується самою особистістю, внутрішніми феноменами, системою особистих вимог психолога до самого себе. Таким чином, професійне самовдосконалення - це свідомий, цілеспрямований процес підвищення рівня власної компетенції, розвитку професійно значимих якостей у відповідності з зовнішніми соціальними вимогами, умовами професійної діяльності і особистою програмою розвитку. Розглянемо деякі причини утруднень, які гальмують процес ефективного самовдосконалення сучасного психолога:

- консервативні методи управління професійним розвитком і підготовкою практичних психологів;
- реальний рівень професійної компетентності, який не завжди відповідає сучасним вимогам до професіоналів;
- відсутністю знань і умінь, необхідних для відповідної діяльності, науково обґрунтованих механізмів розвитку професійної компетентності практичного психолога освітнього закладу й їх не відповідність потребам соціальної практики;
- об'єктивні (зовнішні) умови професійного самозростання психологів: несприятливі умови організації праці в освітньому закладі;
- зовнішні соціальні умови: матеріальний стан окремого психолога й

освітнього закладу в цілому, які стримують професійний розвиток особистості психолога. Низька заробітна плата змушує прагнути до пошуку додаткового заробітку, збільшення навантаження. Зайнятість побічним заробітком, вплив молодих фахівців із системи освіти через низький рівень соціальної захищеності, низького суспільного престижу цього напрямку в освіті знижує ефективність праці, обмежує можливості індивідуальної творчості, викликає незадоволеність психологів. Зазначимо, що стримувальним фактором саморозвитку є незадоволеність не тільки власним матеріальним становищем, але й матеріальним становищем освітнього закладу, що підсилює незадоволення психологів умовами праці. Отже, неадекватний розвиток умов праці психолога до його власних потреб викликає внутрішню напруженість і створює несприятливе професійне тло для самореалізації. Вивчення й узагальнення наукової літератури дає підстави зауважити, що суперечності між зовнішніми і внутрішніми факторами є рушійними силами розвитку на початкових стадіях професійного становлення, а внутрішні суперечності особистості професіонала – на наступних стадіях. Зовнішніми факторами професійного становлення є соціально-економічні умови, зміст, технології діяльності, система стимулювання розвитку [2].

Професійне самовдосконалення є самостійним видом внутрішньої активності особистості, спрямованої на підвищення кваліфікації, професійне зростання і розвиток кар'єри. Отже, процес професійного самовдосконалення розглядаємо як взаємодію в певний момент внутрішніх (особистісних) характеристик і зовнішніх факторів (факторів соціального оточення), які сприяють виникненню позитивного потенціалу розвитку фахівця. Аналіз літератури й існуючої практики підвищення кваліфікації психологів дає змогу стверджувати про необхідність обґрунтування організаційних умов успішного їх самовдосконалення. Зауважимо на те, що необхідною умовою ефективного професійного вдосконалення психологів є стимулювання професійного самовдосконалення у післядипломній освіті. Як відомо, практика післядипломної освіти має враховувати той факт, що навчання дорослих людей відрізняється від освіти школярів і студентів і її ефективність значною мірою залежить від: усвідомлення слухачами необхідності використання нових знань на практиці (програма має бути наближеною до реальних потреб та проблем освітнього середовища); наявності комфортних умов роботи; постійного мотивування; індивідуалізації навчання; використання знань та досвіду слухачів; оптимального дозування часу на засвоєння нового матеріалу. На основі ґрунтовного аналізу джерельної бази визначено, що стимулювання професійного самовдосконалення поєднується з дослідною, науко-

во-методичною роботою, універсалізацією професійних і особистісних функцій. Так А.К. Маркова включає «прагнення до самовдосконалення» в характеристики професійного потенціалу, професійно важливих якостей фахівця. А таке мотиваційне утворення як «спрямованість особистості на самовдосконалення» багатьма дослідниками вважається одним із основних компонентів потенціалу саморозвитку [1,2, 5].

Таким чином, керівництво професійним самовдосконаленням психологів – це складний процес, який є системою навчальних, виховних, організаційних заходів, спрямованих на забезпечення систематичної, цілеспрямованої і різнопланової роботи з удосконалення власної особистості. Зокрема, самовдосконаленням називають: шлях формування звичок і окремих навичок, розробки і вправлення якоїсь функції чи психічної властивості, самовдосконалення окремої сфери своєї особистості [5, 6, 7].

У цьому випадку основне завдання викладачів закладів вищої освіти полягає в цілеспрямованому спонуканні психологів до активної роботи над собою, в опрацюванні відповідних мотиваційних установок на різнобічне самовдосконалення, у створенні необхідних умов для цього. Керівництво цим процесом залежить від об'єктивних і суб'єктивних факторів. Відзначимо, що метою керівництва самовдосконалення психолога є актуалізація позитивних мотивів до саморозвитку, а саме формування стійкої позитивної мотивації професійного самовдосконалення, з одного боку, а з іншого – цілеспрямований коригуючий вплив з боку викладача.

Мотивацією професійного самовдосконалення психолога є професійна потреба, спрямована на повну самореалізацію себе як особистості, розвиток професійно важливих якостей, особистісних, загальних (інтелект) і спеціальних (професійних) здібностей. Мотивація учіння є важливим компонентом мотивації саморозвитку, розвитку особистості фахівця, фактором впливу на рівень активізації пізнавальної діяльності психолога, умовою ефективного оволодіння знаннями. Мотив має кількісні характеристики (сильні або слабкі) та якісні (внутрішні та зовнішні мотиви). У процесі формування мотивів внутрішні спонукання людини, а також зовнішні умови, спрямовані на досягнення кінцевого результату, зокрема успішне самовдосконалення психолога. Відповідного до цього виокремлюють внутрішню і зовнішню мотивацію в освітньому процесі.

Внутрішньомотивована успішна діяльність не потребує нагороди. Психолог усвідомлює значущість своєї професійної діяльності. Внутрішня мотивація зумовлена самим процесом і змістом навчання. Психолог цікавиться науковою літературою, періодичними виданнями, приймає участь в тренінгах, методичних об'єднаннях та ін.. Внутрішньомотивована діяльність спрямована на отримання внутрішньої нагороди, зокрема відчуття компе-

тентності та самовизначеності. Зовнішньомотивована діяльність навпаки спрямована на отримання зовнішньої нагороди. Типовим джерелом зовнішньої мотивації можуть бути: мотиви уникнення неприємностей, котрі можуть виникати у випадку незадоволення вимог, очікувань або потреб; мотиви самовираження і самовдосконалення; мотиви обов'язку і відповідальності перед суспільством, групою, окремими людьми [3].

Вищокреслене й зумовило дещо категоричне судження більшості дослідників, які надають перевагу саме внутрішній мотивації. Так, А. Маслоу вважав, що внутрішня мотивація безсумнівно переважає над зовнішньою. Згідно з його ієрархією потреб, людина мотивована на самореалізацію. Також розрізняють мотивацію короткотермінову (пов'язану з найближчим майбутнім) та довготривалу (належить до далекої перспективи). Якщо мотивація короткотермінова, то навіть незначні труднощі в діяльності психолога можуть викликати бажання їх уникнути, змінити діяльність, шукати іншу професію. У багатьох дослідженнях підкреслюється, що тільки довготривала мотивація створює таке ставлення до праці, для якого характерні наполегливість, воля, завзятість у подоланні труднощів. Суттєвим видається розуміння того, що за умови позитивного мотиваційного забезпечення професійне самовдосконалення стає повноправною складовою внутрішнього життя психолога, інструментом його постійного самооновлення й саморозвитку, а сама особистість – самодостатньою. Важливе значення в професійній активності належить мотивації досягнення успіху, актуалізації професійно-психологічного потенціалу психолога, тому не викликає жодних сумнівів необхідність забезпечення позитивної мотивації як умови стимулювання професійного самовдосконалення психолога.

Серед суб'єктивних (внутрішніх) умов, що сприяють професійному самовдосконаленню психолога виокремимо рефлексивну позицію як основу складових становлення професійної діяльності психолога, яка пов'язана не стільки з констатацією наявності або відсутності професійних якостей, скільки стимулюванням їх розвитку, збагачення. Особливого значення набуває думка Н.В. Пророк, яка вважає, що для успішного переборення складних ситуацій, виникаючих на професійному шляху, важливо не тільки набувати певних знань, а й виправляти свої недоліки, звільнитися від того, від чого необхідно звільнитися і створювати нові, позитивні якості [5].

Тому наступною умовою професійного самовдосконалення психолога є озброєння навичками професійного самоаналізу й самовдосконалення. Без самопізнання неможливе ефективне самовдосконалення. Особливість полягає в тому, щоб процес самопізнання здійснювався на основі професійної діяльності та різноманітної практичної діяльності особистості. Пізнати свої можливості поза практичною діяльністю неможливо. Ефективно організова-

не самопізнання здійснюється за такими напрямками:

- вивчення рівня компетентності і якостей особистості, яке здійснюється шляхом самоспостереження, самоаналізу, результатів діяльності, самоперевірки;
- самопізнання в умовах професійної діяльності і вимог, які висуває ця діяльність;
- самооцінка, яка опрацьовується на підставі співставлення існуючих знань, умінь і якостей особистості з вимогами, що висуваються.

Специфікою професійного самовдосконалення психолога є дотримання принципів наступності і послідовності впливу, які пов'язані з принципом добровільної участі психологів у професійному самовдосконаленні. Не зафіксовано жодного випадку негативного ставлення психологів до самовдосконалення, тому провідне значення в залученні психологів до професійного саморозвитку є мотивація та привабливість мети.

Здійснений аналіз наукової літератури і практика роботи у закладах вищої освіти дозволяє виокремити основні напрямки керівництва самовдосконаленням:

- реалізація авторських проєктів, що є способом самореалізації творчої індивідуальності психолога в практичній діяльності;
- запровадження проблемних спецкурсів з практичними завданнями з апробацією в освітньому закладі;
- участь практичного психолога в реалізації програми розвитку освітнього закладу;
- створення необхідних умов для систематичної і цілеспрямованої роботи щодо самовдосконалення;
- обрання найбільш ефективних і розробка нових технологій для вирішення виникаючих психолого-педагогічних проблем в освітньому середовищі;
- пояснення сутності, значення професійного самовдосконалення та постановка конкретних задач самоосвіти і самовиховання.

Висновки. Таким чином, професійне самовдосконалення психолога в системі післядипломної освіти є актуальною проблемою сьогодення, що передбачає розв'язання комплексу питань з організації й змісту навчання з урахуванням індивідуальних здібностей, наявного професійного досвіду, потреб масової практики, комплексного підходу до організації та здійснення безперервного професійного навчання. Метою професійного самовдосконалення є досягнення усвідомленого і засвоєного образу (ідеалу) висококваліфікованого психолога. Професійне самовдосконалення здійснюється у двох взаємопов'язаних формах – самоосвіти і самовиховання, які взаємодоповнюють один одного і передбачають активну, цілеспрямовану діяльність психоло-

га щодо систематичного формування і розвитку позитивних і усуненню негативних якостей особистості, вдосконалення професійних знань, умінь і навичок для досягнення бажаного рівня компетентності.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в обґрунтуванні та розробці організаційних форм, змісту і методів самовдосконалення практичних психологів в умовах післядипломної освіти на основі впровадження сучасних підходів.

Список використаних джерел:

1. Асмолов А.Г. По ту сторону сознания: методологические проблемы неклассической психологии. М.: «Смысл», 2002. 480 с.
2. Васильєва О.А. Професійне самовдосконалення й особистісний розвиток педагога. Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки: зб. наук. праць. Запоріжжя. 2008. Вип.49. С. 52-59.
3. Вікова та педагогічна психологія. О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук. К.: Просвіта, 2001. 416 с.
4. Маралов В.Г. Основы самопознания и саморазвития: Учеб. пособие для студ. сред. пед. учеб, заведений. М.: Издательский центр «Академия», 2004.256 с.
5. Пророк Н.В. Професійне становлення практичного психолога: Наукова монографія. К.: ПП «Канцлер», 2012. 476 с.
6. Рабочая книга практического психолога. А.А. Бодалев, А.А. Деркач, Л.Г. Лаптева. М.: Изд-во Института психотерапии, 2002. 640 с.
7. Роджерс К.Р. Взгляд на психотерапию. Становление человека. М.:Изд. группа «Прогресс», 1994.480с.

References:

1. Asmolov A.G. On the other side of consciousness: methodological problems of non-classical psychology. М .: "Sense", 2002. 480 p.
2. Vasilyeva O.A. Professional self-improvement and personal development of the teacher. Pedagogy and psychology of creative personality formation: problems and searches: coll. of sciences. wash. Zaporizhzhia. 2008. Issue 49. with. 52-59.
3. Age and pedagogical psychology. O.V. Skripchenko, L.V. Dolynskaya, Z.V. Ogorodniichuk and others. K .: Prosvita, 2001. 416 p.
4. Maralov V.G. Fundamentals of self-knowledge and self-development: Textbook. student allowance. average ped. studies, institutions. - Moscow: Publishing Center «Academy», 2004. 256 p.
5. Prorok N.V. Professional formation of a practical psychologist: Scientific monograph. K .: Chancellor PE, 2012. 476 p.

6. Practical Psychologist's Workbook: Toolkit. for special. / Ed. A.A. Bodaleva, A.A. Derkach, L.G. Laptev. - M.: Publisher of the Institute of Psychotherapy, 2002.- 640 p.
7. Rogers K.R. A look at psychotherapy. The formation of man. M.:Ezd. Progress Group, 1994. 480s.

VASYLIEVA Olga,

Candidate of Pedagogical Science, Assistant Professor of Psychology Department,
Izmail State Humanitarian University, Odessa region, Ukraine
E-mail : olga90668@gmail.com

**PROFESSIONAL SELF-EDUCATION OF PSYCHOLOGISTS IN THE
POSTGRADUATE EDUCATION**